

BUBNÓ HEDVIG

Az ideális város képe egy 14. századi katalán ferences leírásában

Hispaniában a 13. század közepétől a Reconquista mind erőteljesebb térnyerésének köszönhetően megélné a gazdaság, a kereskedelem fellendülése új városok születését és a régiek megújulását eredményezte. Az átalakulás nem csupán a szükségszerűség diktálta elvárásokon alapult, hanem egyre gyakrabban esztétikai szempontok figyelembe vételét is mutatta.

Már X. (Bölcs) Alfonz kasztíliai uralkodó (1252–1284) környezetében, a *Las siete partidas* (~1270) című jogi természetű munkában megfogalmazódott néhány gondolat arról, hogy milyennek kell lennie a városnak. Egyes vélemények szerint X. Alfonz idejétől kezdve vált a várostervek jellemzőjévé az ortogonalitás és a rendezettség, ami ókori mintákat is követett.¹ Kétségtelen, hogy a kasztíliai udvarban működtetett fordítóiskola, és az így ismertté váló antik művek hozzájárultak az ókori tudományok felelevenítéséhez, a bennük felhalmozott ismeretanyag mind szélesebb körű elterjesztéséhez. Mindez hatott a városi és az egyetemi közegre is, új utakat nyitva akár a gyakorlati alkalmazás számára is. E vonulat minden hatását magán viselte Francesc Eiximenis (1330–1409) katalán ferences 14. században született leírása az ideális városról, *Crestia* című művének XII. könyvében.

Eiximenis 1330 körül született Gironában, a királyi házzal jó kapcsolatokat ápoló tehető kereskedő családban, és fiatalon a ferences rend tagjává vált. Ez az életút gyakran előfordult a korszakban az Aragóniai Királyság hasonlóan szituált családjaiban.² Tanulmányokat folytatott Párizsban és Oxfordban, ezenkívül szerzetesként járt Kölnben, Firenzében, Rómában, Assisiben, Mallorcán,³ illetőleg hosszabb időt töltött Valenciában.⁴ Teológiát

---

¹ Ruiz de la Peña Solar, Juan Ignacio: Las „polas” Asturianas en la Edad Media: Estudio y diplomático. Oviedo, 1981. 120.

² Webster, Jill R.: Nuevas aportaciones a los estudios examenianos. Francesc Examenis, OFM: su familia y su vida. Archivo Ibero-Americano, XXXIX. (1979) 429–435.

³ Hauf i Valls, Albert: Introducció al Regiment de la cosa pública i Dotzè del Crestià. In: Eiximenis, Francesc: Lo regiment de la cosa pública en el Dotzè del Crestià / El gobierno de lo público en el Duodécimo del Cristiano. Introducció de Albert Hauf i Valls, Vicent Martines Peres y Elena Sánchez López. Traducció de Vicent Martines Peres y María Justiniano Ortuño. Madrid, 2009. 11–42., 21–23.

⁴ Ladero Quesada, Miguel Ángel: Ciudades de la España medieval. Introducció a su estudio. Madrid, 2010. 122.

tanított rövidebb ideig a lleidai, majd tartósabban a toulouse-i egyetemen.⁵ *La vida de Jesucrist* (1397–98) című, leghíresebb lelkiességi munkájának köszönhetően nem csupán korának elismert teológusa lett, hanem későbbi kutatói szerint a *devotio moderna* mozgalmanak egyik hispániai előfutáraként kell rá tekintenünk.⁶

A Krisztus-követés életre szólóan választott szándékára utal *Crestià* (A keresztény) című nagyszabásúra tervezett, de befejezetlen munkája is, amely már címében is a Mesterre utal, s szándéka szerint felölelné az egész kereszténység alapjait, egyfajta kézikönyvként és útmutatásként a keresztény ember számára. Ez a politikai enciklopédiaként aposztrofált munka 13 kötetből állt volna, de csak az I., II., III. és XII. könyv készült el belőle.⁷ 1377-tel induló barcelonai tartózkodása idején kezdte el írni IV. (Szerartásos) Péter aragóniai uralkodó kérésére, aki ennek érdekében utasította Eiximenis guárdiánját, hogy addig ne engedje őt sehová, amíg be nem fejezte a művet. Ennek ellenére Eiximenis 1384-ben már Valenciában tartózkodott, ahol a városi képviselőknek ajánlotta a *Regiment de la Cosa Pública* című írását, amit eredetileg a *Crestià* 12. könyvébe (*Dotzè del Crestià*) szánt. Valenciát csak 1408-ban hagyta el azért, hogy XIII. Benedek hívására részt vegyen a perpignani zsinaton, ahol az avignoni pápa – valószínűleg annak elismeréseként, hogy Eiximenis megmaradt a hűségén – jeruzsálemi pátriarkává és Elna (Perpignan) egyházmegyéjének püspökévé nevezte ki. Perpignanban halt meg, egy évvel püspökké szentelése után, 1409-ben.⁸

A mű, fejezetenként különböző szemszögből kifejtve, alapvetően a közösség [*cosa pública*] helyes kormányzását tárgyalja (*Lo regiment de la cosa pública en el Dotzè del Crestià*). A 357. fejezetben pontosan megadja, hogy mit is takarhat a közösség fogalma – olyan emberek együttesét, akik ugyanazon törvények, kormányzás és szokások szerint élnek, legyen ez egy királyság, város, mezőváros, vár, vagy bármi más ezekhez hasonló.⁹ A korszak és Eiximenis legjellemzőbb színtere ezek közül is a város, a maga fizikai valóságában, ami, mint írja, azért szükséges – feltéve, hogy test és lélek szerint egyaránt jól rendezett és irányított –, hogy ennek alapján megismerhetővé váljék a másik, vagyis a lelki város szépsége és nemessége, amiben a lakást épp a földi városban végzett tevékenységével érdemli majd ki az ember.¹⁰ A könyv 110. fejezete az ideális város formáját és szerkezetét taglalja, kitér a város szakrális és világi szükségleteire, azok erkölcsi vonatára, és – különösen a leírás terjedelméhez képest – hosszasan írja körül a városfal szerkezetét, felépítését és védelmét. Az alábbiakban ennek a fejezetnek a fordítását adom:¹¹

⁵ Lleidai tanári próbálkozásakor, 1371-ben még valószínűleg nem rendelkezett a magiszteri címmel, így a *licentia docendivél* sem, amit ellenben hamarosan elnyert Toulouse-ban. Vö. Hauf i Valls: Introducció i. m. 23.

⁶ Uo. 18., 20.

⁷ <http://www.treccani.it/enciclopedia/francesc-eiximenis/> (letöltve: 2018. október 5.)

⁸ Hauf i Valls: Introducció i. m. 25.

⁹ Eiximenis, Francesc: *Lo regiment de la cosa pública en el Dotzè del Crestià* i. m. 92–93.

¹⁰ Uo. 71.

¹¹ A fordítás a 3. és 9. jegyzetben megadott katalán–spanyol kétnyelvű kiadás alapján készült.

[CX]. Milyen formát öltön a szép és jól megépített város?

A város külleméről sokféle vélemény látott napvilágot; már a görög filozófusok is azt tartották, majd később a keresztény gondolkodók, hozzátéve ehhez a magukét, úgy összegezték a téma kapcsán mondandójukat, hogy minden szép városnak négyzetesnek kell lennie, mert ez a forma teszi a várost szebbé és rendezettebbé. Eszerint minden egyes oldal középpontjában legyen a városnak egy-egy főkapuja, melyet a városfal minden sarkától ötszáz lépés válasszon el, ilyen módon a városfal körben négyezer lépést tegyen ki; a keleti kaputól a nyugati kapuig fusson egy nagy és széles út, átszelve a várost egyik végétől a másikig, és ugyanígy fusson a délre néző főkaputól egy út a túloldali főkapuig, mely északra néz. Azt is mondták továbbá, hogy minden egyes főkapu mellett, az adott oldal két széléig legyen még egy-egy oldalkapu, jobbra és balra; és ahogyan az előbbiekre azt mondták, hogy fussanak egyenes utak a keleti kaputól a nyugatiig, a délitől¹² az északiig, ugyanígy induljanak szép és egyenes utak minden egyes oldalkaputól a vele szemben lévő másikig. Ebből adódóan a városnak négy fő negyede jönnön létre, vagyis négy részre tagolódna. Minden városnegyednek lehetne egy szép, nagy tere, és minden negyednek meglenne a maga jeles és valamiképpen sajtószerű lakossága. Így, ha a város a tengerparton van, a tenger felőli oldalon kellene, hogy lakjanak a kereskedők, pénzváltók, házalók, árusok; a város belső oldalán pedig lenne a herceg palotája, jó erős és magas, kijárással a falakon kívülre, hogy tudjon csapatokat a városba hozni, és el is tudja onnan vezetni azokat.

A város közepén álljon a katedrális; mellette egy nagy és szép térrel, ehhez minden oldalról magas lépcsősorok vezessenek, hogy ha valakinek a nyomára kellene akadni, keresni se kelljen, hanem csupán csak a lépcső tetejére felfutva, s onnan lenézve meg lehessen látni. Az ilyen téren, a katedrális és az ott lévő szent dolgok tisztelete miatt, nincs helye semmiféle becstelen szórakozásnak, sem tisztességtelen ügyletnek, és ne tartsanak ott tisztátalan dolgokat sem, ne álljon rajta bitófa vagy pellengér, és nem szabad ott ítélkezni, vagy büntetni. Lakjon a püspök a katedrális mellett, és közelében a papjai. Emiatt pedig ezen a téren nem illik zajongani, hogy ne zavarják a zsolozsmázás rendjét, sem azokat, akik az Úr szolgálatára rendeltettek. A városnak mind a négy negyedében kapjon helyet valamelyik koldulórend, egynéhány parókia és többféle mesterség, vegyesen, hogy az említett városnak mind a négy része el legyen látva mindenféle szolgálattal.

A szárazföld felé eső oldalon, a kertekhez és földekhez vezető kapunál lakjanak a földművesek; és mind a négy városrészben legyen mészárszék, halárus, gabonapiac és mindenféle élelmékészlet a lakosok számára, sőt, ha van bőven víz, akkor azt mindenfelé egyenlően kell szétosztani.

A városfal négy [fő] sarkán álljon egy-egy szép bástya. Minden kaput két torony fogjon közre, és a négy főkapu tornyai legyenek magasabbak és nagyobbak, mint a többi, kisebb kapué. A városfal legyen jól megépített, magas, nagy és erős, azért, hogy a város ne csak férfiúinak, hanem a falaknak köszönhetően is védhető legyen;

¹² Itt az általam használt kiadás katalán és spanyol szövegében egyaránt a *ponent* / *poniente* (nyugati) alak áll, nyilván tévesen. Eiximenis: Lo regiment de la cosa pública i. m. 84.

továbbá azért, hogy ha azok, akik a falak mögött állnak, és kevesen vannak, a sokasággal szemben is jobban tudjanak védekezni, mint falak nélkül. Kívánatos továbbá, hogy felül a falon legyenek kiszögellések, ahol a harcosok elrejtethők, és azért is, hogy onnan tudjanak köveket vagy bármi mást dobálni, amivel támadnak és védekeznek. Továbbá érjen a fal olyan magasra, hogy semmiképpen se lehessen átmászni rajta. A tornyai legyenek olyan magasak, hogy ha bármekkora fa ostromtornyot építenének támadás céljából, vagy azért, hogy a falakon átjussanak, ne lehessen azokat felülmúlni. Legyenek felszerelve nagyhatású ágyúkkal, amelyekkel le tudják rombolni az egész ostromszerkezetet. Tartsanak ott készenlében tüzet, szurkot és kátrányt, amit bevethetnek, ha [az ellenség] megközelíti a falat, továbbá láncsal a falhoz erősített kampókat, hogy ezekkel az említett szerkezetet oly módon rögzítsék, hogy azt erővel egy helyben lehessen tartani; és hogy amint ez megtörtént, a faltornyok védői kövekkel, számszeríjakkal, ágyúkkal, forró olajjal és kátránnyal el tudják pusztítani a rajta lévőket. Azok pedig, akik a tornyok közötti falszakaszokon helyezkednek el, alágyújthatnak a szerkezetnek, amikor odaközelít, jelentős kárt téve így benne, ahogyan azt Armelius, Nagy Károly lovasságának vezetője is tanítja, *Defensor de les forces*¹³ című traktátusában. Ezen kívül tartozzék a falhoz elővédmű, egy barbakán, továbbá árkok, vagy egy mély árok, kikövezzve, ami felül széles, alul pedig szűk, úgy egy láb magasságig, és odáig legyen feltöltve vízzel. Azok szerint, akik járatosak a témában, ez elegendő a város megvédéséhez.

Ispotályok, leprakórházak, bordélyok, játékbarlangok, továbbá a szennyvízelvezetők mind a városban uralkodó széljárással ellentétes oldalon legyenek elhelyezve, hogy a szél ne befelé hordjon, hanem elfújjon minden fertőzést.

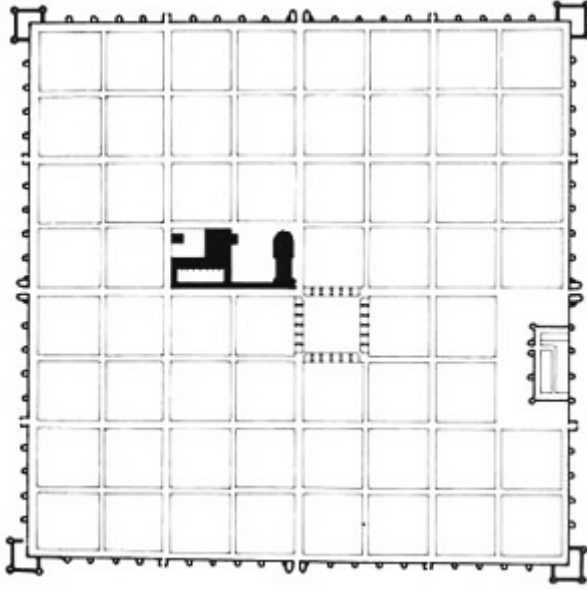
A fenti leírásban a középpontra szervezettség, a hierarchikusság és a rendezettség, a mértani tökéletességre törekvés egybevág a középkor szinte minden területen megmutatkozó harmóniaelvével, ugyanakkor követi a vitruviusi mintát is, annak a visszafogottság, hasznosság és szépség köre felépített hármasság elvét – feltehetőleg Vitruvius könyvének alaposabb ismerete nélkül.¹⁴ Mindezekkel összhangban tükrözi a kor szükségleteit is, egyebek mellett a koldulórendek kiemelten kezelt jelenlétét, vagy a városfal autonómiát és védelmet biztosító szerepét.

Eiximenis művében egyaránt kimutathatók ókori filozófiai, keresztény teológiai és – korát megelőző módon – humanista elképzelések. Ennek értelmében a mű rendelkezik kozmológiai és utópisztikus vonásokkal, miközben már a reneszánsz kor tudatos várostervezésének irányába is mutat: tetten érhető benne Arisztotelész *Politikájának* vagy Szent Ágoston *Isten városáról* című nagyszabású művének hatása csakúgy, mint a szerző saját utazásainak tapasztalatai. Megírására azért vállalkozott, hogy elnyerje azt a jutalmat, amit Isten készít mindazok

¹³ Ismereteim szerint azonosíthatatlan személy és értekezés.

¹⁴ Vitruvius művének újrafelfedezése a Sankt Gallen-i kolostorban a 15. század elejéről, kiadása 1486-ból ismeretes. Vö. Roff, Shelley E.: A Fourteenth Century View on Urbanism: Francesch Eiximenis and Urban Planning in the Crown of Aragon. In: Medieval Urban Planning: The Monastery and Beyond. Ed.: Abel, Mickey. Newcastle-upon-Tyne, 2017. 174–195.

számára, akik a közösség ügyében és a lelkek egészségéért fáradoznak.¹⁵ A mű, egy bő évszázaddal később, még a latin-amerikai városok kialakítására is hatással lett.¹⁶

Josep Puig i Catafalch (1867–1956) rekonstruált rajza Eiximenis várostervéről¹⁷

¹⁵ Hauf i Valls: Introducció i. m. 25.

¹⁶ De Tomás Medina, Carmen: El origen de la ciudad cuadrícula hispanoamericana en las nuevas pueblas del Bajo medioevo español. *Estoa, Revista de la Facultad de Arquitectura y Urbanismo de la Universidad de Cuenca*, 6. évf. (2017) 11. sz. 145–156., 147., 148.

¹⁷ Vila, Soledad: La ciudad de Eiximenis: Un proyecto teórico de Urbanismo en el siglo XIV. Diputación Provincial de Valencia, Valencia, 1984. 137.